

Hidroelektrik santrallerin yapımı ile ilgili İMO görüşü

Hidroelektrik santraller, olası enerji açığının ve elektrik zamlarının tartışıldığı bu dönemde, özellikle de Doğu Karadeniz bölge halkının hidroelektrik santralleri konusundaki hassasiyeti nedeniyle ilgi odağı haline gelmiştir. Projelendirilmesinden yapımına kadar inşaat mühendislerinin etkin rol aldığı hidroelektrik santraller ile ilgili İnşaat Mühendisleri Odası, kapsamlı araştırmalar ve teknik geziler sonucunda bu raporu hazırlamıştır.

4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu hükümleri gereği enerji üretim tesislerinin yapımı tamamen özel sektöre verilmiştir. Söz konusu kanun kapsamında “Elektrik Piyasasında Üretim Faaliyetinde Bulunmak Üzere Su Kullanım Hakkı Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”in 26 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte hidroelektrik projeler Devlet Su İşleri (DSİ) web sitesinde yayınlanarak özel sektör başvurusuna açılmıştır.

11 Eylül 2008 tarihi itibarıyla DSİ ve Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİE) tarafından geliştirilerek başvuruya açılmış olan proje sayısı yaklaşık 330 adettir. Aynı tarih itibarı ile tüzel kişiler tarafından geliştirilmiş olan proje sayısı ise 1700 civarındadır. 2007 yılında bu projelerden 600 adedi için bir günlük başvuru süresi tanınarak aynı gün başvurular alınmıştır. Hazırlık süresi olmaksızın sunulmuş olan bu başvuruları ciddiye almak mümkün değildir. Sonuç olarak Türkiye’de 2000’e yakın hidroelektrik santralinin değerlendirilmesi gündemdedir. Lisans alan bu projelerin birçoğunda herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. Projeler satışa çıkartılarak lisans ticareti yapılmış, bu da deyim yerindeyse bir “proje borsası” oluşmasına yol açmıştır.

Planlanan 2000 projenin 419 adedi Doğu Karadeniz’de yer almaktadır. Karadeniz Bölgesi’nde yapılan ve yapılacak hidroelektrik santraller (HES) ile ilgili olarak İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu tarafından yapılan incelemeler sonucunda oluşan görüşler aşağıdaki gibidir:

1. Derelerin doğal hayatının devamını sağlayacak can suyu (derelere bırakılması gereken minimum su miktarı) mevcut uygulamalarda kurak ve ıslak yılların yüzdesi olarak uygulanmaktadır. Can suyu miktarına özellikle küçük derelerde, dere ve mansap koşulları incelenerek karar verilmelidir. Bu doğal hayatın devamını garanti altına alabilmek için bir ön koşuldur. Bu nedenle can suyu pazarlık konusu yapılamaz. Ayrıca can sularının hidroelektrik santral inşaatları bittikten sonra denetlenmesi ve kontrolünün yapılmasının şartları ortaya net olarak konulmamıştır. Bu da ilerleyen süreçte doğal hayatın olumsuz etkilenmesine neden olabilecek bir husus olarak öne çıkmaktadır. Şu ana kadar yapılan uygulamalarda can suyunun tayini ile ilgili herhangi bir mevzuat ve standart mevcut değildir. Örneğin 25 m³ /sn debisi olan İkizdere’ye ortalama 200 lt/sn can suyu verilirken, debisi İkizdere’nin debisinden 5 kat küçük olan (5 m³ /sn) Rüzgârlı Deresine 150 lt/sn can suyu verilebilmektedir. Doğal hayatın korunmasına yönelik olarak can suyu miktarlarının belirlenmesi ve can suyunun kontrol edilmesi ile ilgili bir mevzuata acil ihtiyaç bulunmaktadır. Bu mevzuat işletme süreci içerisindeki denetim faaliyetlerini de kapsamalıdır.
2. Bölgedeki su kaynaklarının değerlendirilmesinde havza yönetimi esas alınmalıdır. Havza derivasyonu (bir nehir üzerindeki suyun başka bir nehre aktarılması) uygulamalarında oldukça dikkatli olunması gerekmektedir. Hidroelektrik santral projeleri genel havza planlamasına ters düşmeyecek biçimde uygulanmalıdır.
3. Yöre halkına da elektrik sağlayacak mikro hidroelektrik santraller de bölge açısından değerlendirilmeli, bu konuda merkezi planlama yapılmalıdır.
4. Bölge açısından oldukça önemli Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporları proje yerinde inceleme yapılmadan masa başında oluşturulabilmektedir. ÇED raporları sadece dosyada olması gereken bir doküman olarak değerlendirilmemeli tüm hidroelektrik santraller için gerçek anlamıyla uygulanmalıdır. ÇED raporları, HES kurulu gücüne bakılmaksızın tüm hidroelektrik santraller için istenmelidir.
5. Türkiye’deki birçok hidroelektrik santralin kurulu gücü 50 megavatın altında olmasına karşın kurulu gücü 50 megavatın altında olan hidroelektrik santraller için 10–50 MW arası santrallerde proje dosyasına bağımlı olarak gerektiğinde ÇED raporu istenmektedir. 10 MW altındaki santrallerde ise ÇED raporu istenmemektedir. 17 Temmuz 2008 tarih ve 26939 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği’nde hidroelektrik santrallerin çevreye etkisinin incelenmesi nispeten sıkı kurallara bağlanmıştır Kurulu gücü 0,5 ile 25 arası olan hidroelektrik santraller için ÖN ÇED raporu, kurulu gücü 25 megavatın üzerinde olan hidroelektrik santraller için de ÇED raporu istenmektedir.

Ancak 17 Temmuz 2008 tarihine kadar neredeyse Türkiye’deki tüm nehirler için HES lisansı alındığından yeni getirilen uygulama bir kandırmacadan ibarettir. Bu nedenle lisans almış dahi olsalar tüm hidroelektrik santraller için ÇED raporları istenmelidir. Tesis işletmeye açıldıktan sonra da gereğinin yapıp yapılmadığını tespit edebilecek kontrol mekanizmaları geliştirilmeli ve yöre halkının istek ve şikâyetlerini hızlı bir şekilde inceleyebilecek kurumsal bir yapı oluşturulmalıdır.

6. Mevcut mevzuata göre, planlama aşamasından sonra HES projelerinin denetimi hiçbir aşamada yapılmamak-

tadır. HES'lerin ölü yatırıma dönüşmesi için akım gözlemlerinin sağlıklı bir biçimde yapılması zorunludur. Eğer proje yerini temsil eden istasyon/istasyonlar yoksa minimum 5 yıl akım gözlemlerinin yapılması ve ona göre işletme çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

- a) Dere yatağındaki balıkların yavrulama döneminde nehir akışının ters istikametinde yüzmelerini sağlayacak balık geçitleri HES projelerinde ve şartnamelerinde zorunlu tutulmasına rağmen uygulanmamaktadır. Bu nedenle yatırımcı firmaların denetlenmesi zorunludur. HES'ler için dere suyunun alındığı iletim kanalları yerine doğanın tahribatını engelleyecek/en aza indirecek tünelli sistemler tercih edilmelidir. Tesislerde estetik kaygısı da olmalı ve doğal güzelliği bozacak yapılardan kaçınılmalıdır.
- b) Herhangi bir kontrol ve denetime tabi olmayan HES'lerin kazı malzemeleri, dere yataklarına boşaltılmaktadır. Bu kazı malzemeleri altyapı çalışmalarında kullanılabilecekken dere yatağı boyunca çevrenin ve birçok ağacın zarar görmesine neden olmaktadır. Firmaların maliyetten kaçmak amacıyla dere yataklarına kazı malzemelerini boşaltması önlenmelidir. Kazı malzemeleri doğaya zarar vermeyecek bölgelere taşınmalıdır. Ayrıca malzeme alınan yerler de tahrip edilmektedir. Bu yerler malzeme alımı tamamlandıktan sonra olduğu gibi bırakılmamalı, doğal şartlara uygun olarak düzenlenmelidir. Yine bölge çevresini ciddi bir biçimde etkileyen taş ocakları denetime tabi tutulmalı, taş ocağı maden ruhsatı özenle ve titizlikle verilmelidir.

Sonuç ve öneriler

Özellikle 1980 sonrasında Dünya Bankası ve IMF eksenli olarak ülkemizde her alanda uygulama alanı bulan küresel neo-liberal politikalar enerji alanında da etkili olmuştur. 2001 yılında bu politikaların etkisiyle enerji üretim tesislerinin yapımı tamamen özel sektöre devredilmiştir. 2001 yılından bu yana projeler özel sektör tarafından geliştirilmiştir. Ancak firmaların büyük çoğunluğu su kaynakları alanında tecrübesi olmayan başka sektörlerden gelmektedir (Tekstil, çimento, vs.). Bu firmalar sonuçta inşaat işlerini müteahhitlik firmalarına yaptıracaklardır. Ancak bu kadar projeyi gerçekleştirebilecek baraj tecrübesine sahip firma sayısı ülkemizde sınırlıdır. Büyük depremde yaşayarak öğrendiğimiz gibi gecekondular bundan böyle "gecekondular barajlar" olarak karşımıza çıkacaktır.

Şimdiye kadar Türkiye'de barajların yapımı DSİ Genel Müdürlüğü sorumluluğunda olduğu ve bu projeler tüm mühendislik disiplinlerinin gerektirdiği mühendislik kuralları içerisinde en emniyetli tarafta kalınarak yapıldığı için ülkemizde herhangi bir baraj kazası yaşanmamıştır. Türkiye bu konuda dünyadaki en başarılı ülkelerden biridir. Ancak bundan sonraki dönemde girdi-çıkı ilişkisi bağlamında hakim konuma getirilen kar kavramı çerçevesinde kamusal kaynak kullanımından kamusal fayda ve kamusal güvenlik alanına kadar genişletilebilecek yaygın bir alanda daha dikkatli olunması gerekmektedir. Çünkü bu konuda küresel politikalara koşturarak kamunun rolü tasfiye edilmiştir. Denetimsizlik ayyuka çıkmıştır. Bu sürecin faturasının; zarar gören doğa, akılcılıktan uzak kullanılan kaynaklar ve yoksulluk olarak tüm halkımıza çıkarılacağı aşikardır.

Son dönemde kamu, tüm alanlardan tasfiye edildiği gibi su kaynaklarının yönetiminden de tasfiye edilmektedir. Siyasi iktidar genel ekonomik ve politik

Kısa vadede projelere kamu denetimi getirilmeli, uzun vadede HES projeleri kamu kaynakları ile yapılmalıdır. "Can suyunu" bile pazarlık konusu haline getiren özel sektörün, içme ve sulama suyuna ayrılan miktarda insafı davranması beklenemez.

yaklaşımına uygun olarak, suyun özelleştirilmesinin de önünü HES'ler ile açmıştır. "Sularımızı boşa akıtmıyoruz" diyerek başlatılan HES projelerinin akıbeti belirsizdir ve gerek proje aşamasında olan, gerekse yapımı tamamlanan tüm HES projeleri denetim mekanizmasına tabi tutulmalıdır. Kamu acilen plansız ve denetimsiz ilerleyen proje inşaatlarını denetime almalıdır.

4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu çerçevesinde; geliştirilecek olan projelerde hazine garantisi bulunmakla birlikte rezervuar alanı 15 km²'den büyük olan projeler için de alım garantisi yoktur. Tüm risk yatırımcıya aittir. Devletin garantisi olmasa da sonuç olarak kötü yatırımın riski tüm kamunun sırtındadır. Bu nedenle projelerin her aşamasında denetim şarttır. Devlet herhangi bir garanti vermemesine rağmen çoklu başvuru olan projelerden, işletmeye alınacağı günden itibaren üretilecek olan enerjiden vaat edilen oranlarda, 49 yıl boyunca katkı payı alacaktır. Bu yöntemle oldukça büyük bir kaynak yaratılmaktadır. Ancak bu katkı paylarının nerelerde kullanılacağına takibi oldukça önemlidir.

Son dönemde, kendisini beş ile on senede amorti edecek, işletmeleri neredeyse yarım yüzyıl hiçbir masraf yapmadan çalıştıracak HES projeleri öne çıkarılmaktadır. Bu ölçüde karlı olan projelerin kamu tarafından yapılmaması kamuyu ciddi biçimde zarara uğratmaktadır.

Süreç, kamunun ve toplumsal çıkarların devre dışı bırakıldığı, özel sektörün ihtiyaç ve taleplerinin belirleyici olduğu özellikler taşımaktadır.

Karadeniz Bölgesi insanı haklı olarak bu uygulamalar nedeniyle tedirgindir. Bu tedirginliğin ortadan kaldırılmasının yolu ise, insanların hayatlarına ve doğal çevrelerine zarar vermeyecek, bölge insanının onayını alacak projelerin hayata geçirilmesinden geçmektedir.

Kısa vadede projelere kamu denetimi getirilmeli, uzun vadede HES projeleri kamu kaynakları ile yapılmalıdır. "Can suyunu" bile pazarlık konusu haline getiren özel sektörün, içme ve sulama suyu-na ayrılan miktar konusunda insafli davranması beklenemez.

İnşaat Mühendisleri Odası yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanıldığı HES'lerin yapılmasından, akarsuların bu amaçla kullanılmasından yanadır. Ancak, projelerin her aşamasında ciddi bir şekilde kamu denetimi sağlanmalı, memba ve mansap su haklarına önem verilmeli, Karadeniz Bölgesi'nde görüldüğü gibi doğaya, çevreye, sosyal yapıya zarar veren HES'lere izin verilmemelidir.

Odamız, HES'lerin kamu eliyle yapılmasını savunmakta, özelleştirme adı altında sularımızın talan edilmesine, ulusal ve uluslararası sermaye gruplarına peşkeş çekilmesine karşı çıkmaktadır.

